

UDK/UDs 004.738.5:026(497)

Portal za slavistiku u okviru Virtuelne stručne biblioteke za Istočnu Evropu: kako da postane atraktivan pristup stručnim informacijama na internetu?

Barbara Martin

Državna biblioteka Berlin, Savezna Republika Njemačka

Prethodne napomene

Predavanje se ne bazira na empirijskim podacima nego na razmišljanjima oslonjenim na opća iskustva u bibliotekarstvu i informacionoj praksi. Djelomično pozivam se i na pismene i usmene izjave slavista.

Pokušavam da stvari vidim prije svega iz kuta korisnika, što me je podstaklo da operiram sa pojmom "atraktivnost", mada on nije precizan.

Portal za slavistiku je zamišljen prije svega za istraživače, docente i studente. Zbog toga relevantna količina i visok kvalitet informacija kao i pripremanje i ponuda informacija prema potrebi stručnjaka mogu biti smatrani oznakama atraktivnosti portala. Dalje treba napomenuti lak, jednostavan i brz pristup informacijama kao važnu oznaku atraktivnosti.

1. Predstavljanje Portala za slavistiku i Virtuelne stručne biblioteke za Istočnu Evropu (ViFaOst)

s ilj Portala za slavistiku je sastavljanje i stavljanje na raspolaganje važnog dijela stručnih informacija, dostupnih na internetu (<http://www.slavistik-portal.de>), o slavenskim jezicima i literaturama. Portal treba da dobije funkciju centralnog njemačkog polazišta za slavističke online informacije. Izgradnja portala – potpomognuta od Njemačkog udruženja za istraživanje (Deutsche Forschungsgemeinschaft / DFG) – nalazi se u rukama suradnika Virtuelne stručne biblioteke za slavistiku. Oni su se prihvatili posla prije pola godine i već se pokazuju prvi plodovi rada – postoji barem rudimentarna forma slavističkog portala u okviru ViFaOst (<http://www.vifaost.de>).

ViFaOst je počela sa radom 2002. godine i za samo četiri godine razvila se u jedan ugledni interdisciplinarni portal za informacione potrebe istočnoevropskih istraživanja. Portal za slavistiku, od samog početka, nije zamišljen kao poseban portal na internetu, nego kao dio ViFaOst. Pozicija slavističkog portala u ViFaOst karakterizirana je – s jedne strane – njegovom relativnom samostalnošću, a – s druge strane – isprepletenošću njegovih ponuda sa ponudama ViFaOst.

Sa relativnom samostalnošću slavističkog portala uzele su se u obzir specifične slavističke informacione potrebe od kojih se može poći ukoliko postoji i postojat će sigurno i dalje slavistika u užem smislu filološkog smjera. Međutim, treba i ispreplesti ponude slavističkog portala sa ponudama ViFaOst, jer noviji razvoji kao rast kulturno-znanstvene tendencije unutar slavistike i nastajanje raznih studijskih pravaca u kojima se slavistika na potpuno nov način povezala sa drugim disciplinama (npr. studijski pravac “Russische Kultur”) zahtjevaju stavljanje na raspolaganje ne samo specifično-slavističkih nego i širok spektar interdisciplinarnih informacija.⁽¹⁾

Usput rečeno, postoji mogućnost iz Portala za slavistiku kao i općenito iz ViFaOst preći na portal **Vascoda** (<http://www.vascoda.de>). Vascoda, koji se nalazi u izgradnji, ima za cilj da postane sveobuhvatni znanstveni portal u Njemačkoj. Sa Vascodom su uvezane, uskoro će biti, sve Virtuelne stručne biblioteke u Njemačkoj – u međuvremenu više od 30.⁽²⁾ Naravno, Vascoda zahtjeva još neke popravke (npr. nedostaju pojedina područja u stručnom spektru portala). Osim toga mogućnost pristupa Vascodi iz ViFaOst uključujući Portal za

slavistiku još nije optimirana (pristup je trenutno moguć samo preko logoa Vascode). Otklanjanjem ovih nedostataka bit će moguće za korisnike ViFaOst kao i Portala za slavistiku vrlo komotno prijeći iz područja istočnoevropskih studija na opće znanstvene struke kao što je povijest, sociologija itd. ili i na regionalne studije usmjerene na druge regione svijeta.

2. Raspoloživost “kritične mase” stručnih informacija relevantnih za slavistiku

U prenesenom smislu pod pojmom “kritične mase”, pojmom iz atomske fizike, razumjevam takvu količinu informacija kakva je neophodna da pretraživanje na Portalu za slavistiku doista može biti od koristi za znanstvene svrhe. Razumljivo je da se ne može navesti neka apsolutna vrijednost. Postoji mnogo situacija i gledišta, koje vode prilično različitim procjenama.

Ipak, neupitna je činjenica da tek relevantna količina stručnih informacija čini jedan stručni portal interesantnim, mogla bih kazati atraktivnim. Na zadnjem susretu ABDOS-a u Bernu u maju 2005. godine jedan od istočnoevropskih eksperata je izjavio da je informaciona ponuda ViFaOst još prilično skromna.⁽³⁾ Iz kuta korisnika ova procjena pogađa jednu vrlo značajnu tačku. Međutim, od suradnika ViFaOst – čini mi se s pravom – je uzvraceno, da nakon samo tri godine pod datim okolnostima još nije moguće prezentirati zadovoljavajuću informacionu ponudu.

Iskustva Virtuelnih stručnih biblioteka upravo upućuju na činjenicu, da je nužno najmanje 4-5 godina za izgradnju dovoljno velike ponude u svim odjelima stručnih

informacija (bibliografska informacija o knjigama i člancima, informacija o internet izvorima, ponuda cjelovitih tekstova, informacija o stručnim institucijama i aktualnim istraživačkim projektima, o stručnjacima i konferencijama itd.). Pored sakupljanja velikog broja relevantnih i raznovrsnih baza podataka treba da se izgradi u Virtuelnoj stručnoj biblioteci ili na stručnom portalu i mogućnost meta-pretraživanja što većeg broja baza podataka. U zadnje vrijeme i upotreba tražilice igra sve veću ulogu.

s ilj je suradnika Virtuelne stručne biblioteke za slavistiku, dakle, da stave u kratko vrijeme velik broj relevantnih baza podataka na Portal za slavistiku i da ih uključuju u postojeću mogućnost meta-pretraživanja na bazi sistema Elektra i u buduću mogućnost traženja pomoću tražilice FAST. Sistem Elektra je uveden u ViFaOst prije dva, tri mjeseca a tražilica Fast treba da se uskoro uvede. Po dogovoru sa ViFaOst oba sredstva upotrebit će se i za svrhe Portala za slavistiku.

Kratkoća vremena ne dozvoljava mi da nabrojim sve baze podataka odnosno izvode iz baza podataka koji se već nude ili trebaju biti ponuđeni u bliskoj budućnosti na Portalu za slavistiku. Navest ću samo nekoliko:

- “Slavistik-Guide”, zbirka internet izvora koje su izabrali i obradili suradnici Virtuelne stručne biblioteke za slavistiku (Slavistik-Guide je dio OstNet-a, zbirke internet izvora kod ViFaOst)
- dvije baze podataka koje se odnose na slavistiku u Njemačkoj, Austriji i Švicarskoj⁽⁴⁾
- “Online contents (OLs) Slavistik” (informaciona služba za rešerširanje članaka u časopisima);⁽⁵⁾

- slavistički izvod iz Elektroničke biblioteke za časopise (EZB), centralnog informacionog instrumenta u Njemačkoj za elektroničke časopise;⁽⁶⁾
- slavistički izvod iz centralnog informacionog sistema za baze podataka DBIS.⁽⁷⁾

Trebalo bi, naravno, uputiti još na činjenicu da mnogobrojne baze podataka, koje su ponuđene na širem portalu ViFaOst, sadržavaju i informacije relevantne za slavistiku.

3. Priprema ponude cjelovitih tekstova (full text)

Budući da postoji poziv, gotovo sa svih strana, za digitaliziranom beletristikom i stručnom literaturom, a broj e-publikacija sve više raste i cjeloviti tekstovi se izričito zahtjevaju, nije nikakvo čudo da također u slavistici izrada i posredovanje cjelovitih tekstova sve više dobija na težini. Tako je naglasio na primjer jedan od predstavnika slavistike na spomenutoj konferenciji ABDOS-a 2005. godine da bi bilo od velikog značaja bibliografske podatke “konsekventno povezivati sa cjelovitim tekstovima”.⁽⁸⁾ “Bilten njemačke slavistike” (Bulletin der Deutschen Slavistik), koji se izdaje od “Saveza visokoškolskih nastavnika za slavistiku na univerzitetima u Njemačkoj” (Verband der Hochschullehrer und Hochschullehrerinnen für Slavistik an den Hochschulen der Bundesrepublik Deutschland) i koji odslikava raznolikost unutaršnjeg života struke, izlazi pored forme sveske i kao e-publikacija, i prije nekog vremena na inicijativu jednog profesora slavistike je časopis “Bečki slavistički almanah” (Wiener Slavistischer Almanach) digitaliziran u Bavarskoj državnoj biblioteci.⁽⁹⁾

U rastućoj mjeri i poduzeća kao s EEOL, Frankfurt/M., ili EastView, USA, nude baze podataka tekstova koje se odnose na časopise relevantne za kulture, literature i jezike istočnih, srednjoistočnih i južnoistočnih zemalja Evrope. I u tim zemljama raste velikom brzinom količina digitalizirane beletristike, e-casopisa o literaturi i kulturi, necliterature itd. Pored cjelovitih tekstova, uzgred pomenuti, dopijevaju sve više vizuelni i tondokumenti u vidokrug slavistike.

Naočigled ovakve situacije jasno je da organizatori Portala za slavistiku imaju golemu zadaću u posredovanju cjelovitih tekstova relevantnih za slavistiku. Ali jasno je također što se ova zadaća bolje obavlja time postaje portal atraktivniji za korisnike. Zasigurno nije moguće zadaću obaviti bez koordinacije i kooperacije sa drugim ustanovama u i van Njemačke.

Koncepcija za poboljšanje ponude cjelovitih tekstova još nije izrađena u svim detaljima, ali osnovne crte su već prilično jasne. Organizatori slavističkog portala misle na podijeljen sistem dokazivanja cjelovitih tekstova a, osim toga, na ustrojstvo poslužioca za dokumente koji s obzirom na sve veći broj takvih poslužioca u nacionalnim bibliotekama, na univerzitetima itd. treba da ima dopunsku funkciju. U svakom slučaju jedan stručni portal kao Portal za slavistiku treba da omogući stručnim korisnicima što širi pristup cjelovitim tekstovima kao što je to nedavno i zatražio slavista profesor Ulrich Schmid.⁽¹⁰⁾

Evo još nekoliko detaljnijih ukazivanja:

- Unošenje e-casopisa u centralni njemački instrument informiranja o e-casopisima (EZB) treba da se povećava pomoću suradnika Virtuelne stručne biblioteke za slavistiku.

- Suradnici Virtuelne stručne biblioteke za slavistiku pokrenut će kod Državne biblioteke u Berlinu (koja ima u Njemačkoj specijalnu funkciju da opsežno sakuplja literaturu o slavenskim jezicima i literaturama) dobijanje licence za cjelovite tekstove, i to ne samo za biblioteku nego i za Portal za slavistiku.
- Zbirka internet izvora "Slavistik-Guide" treba da navede sve relevantne stručne izvore, to znači, između ostalog, i cjelovite tekstove, oslobođene licence ili snabdjevene licencom.
- Planirani poslužilac sa dopunskom funkcijom treba da služi za memorisanje onih licencno slobodnih dokumenata, čiji je pristup otežan ili dugoročno arhiviranje nije osigurano.

4. Nastojanje da se obezbjedi slobodan pristup stručnim informacijama

Ponuda stručnih informacija – golema, raznolika i od velikog značaja – bila bi bez sumnje atraktivna ukoliko ne bi bilo ograničenja u pristupu i ukoliko ne bi izazivala troškove korišćenja. "Ipak odnosi nisu kakvi bi trebali biti", kazano brechtovskim jezikom.

Posrednici i korisnici Portala za slavistiku moraju se konfrontirati sa činjenicom da uprkos svim nastojanjima na prvom mjestu spomenutih nije moguće potpuno izbjeći ograničenja u pristupu niti nužnost da se plate pristojbe.

Virtuelne stručne biblioteke u Njemačkoj su nadinstitucionalne tvorevine koje su potpomognute od Njemačkog udruženja za istraživanje (DFG) u najviše prvih 5 godina. Nakon toga slijedi vođenje posla preko

“materinskih” ustanova, koje su i odgovorne za dalje financiranje Virtuelnih stručnih biblioteka. Te ustanove – bibliotekarske, univerzitetske znanstvene itd. – pripadaju pretežno javnom sektoru. Stoga je jasno da Virtuelne stručne biblioteke isto kao i njihove “materinske” institucije imaju cilj da obezbjede svojim korisnicima što je moguće više slobodnog i besplatnog pristupa informacijama. Ali slično kao i “materinske” institucije moraju Virtuelne stručne biblioteke svoje ciljeve minimirati, ako ne žele da isključe iz svojih informacionih ponuda mnoge značajne produkte i usluge sa tržišta informacija.

A sada mali uvid u kompleksni položaj dostupnosti raznih informacionih izvora preko ViFaOst, uključivši Portal za slavistiku:

- Za pojedine ponude odnedavna postoje nacionalne licence za Njemačku nabavljene Njemačkim udruženjem za istraživanje (DFG) (npr. za Periodicals Index Online (PIO)).
- Mali broj ponuda stoji na raspolaganju pomoću pay-per-use postupka za korišćenje u Njemačkoj – sa relativno povoljnom korisničkom pretplatom od 5 Eura za 12 suvislih sati (npr. Rossijskaja Nacional'naja Bibliografija).
- Situacija kod službi “OLs Slavistik” i “OLs Osteuropa”, stručnih izvoda iz Online s contents baze podataka poduzeća Swets, je ovakva: ima slobodnog pristupa iz znanstvenih institucija Njemačke, za pokusno vrijeme i iz znanstvenih institucija u Evropi. Suradnici obadvije Virtuelne stručne biblioteke angažiraju se za to da pristup iz svih evropskih zemalja bit će i dalje moguć.
- Suradnici obadvije Virtuelne stručne biblioteke trebaju se zauzeti kod “mate-

rinskih” institucija da se kod sklapanja licencnih ugovora za e-publikacije i baze podataka omogući također korišćenje u ViFaOst, uključivši Portal za slavistiku.

5. Personalizacija informacionih usluga

Iako su stručni informacioni portali već po sebi instrumenti za filtriranje ogromnog toka informacija na www-u, pojedinačni korisnik je ipak konfrontiran sa nepreglednom masom informacija kada portali dostignu velik opseg. Stoga je korisnik upućen na daljnje, tzv. personalizirane usluge od strane portala. Takve usluge postaju sve važnije, a njihova ponuda čini stručne informacione portale atraktivnim za korisnike. Načini i metode personaliziranih usluga mogu biti različiti. Nedavno ih je naš kolega Jürgen Warmbrunn iz Marburga kritički pregledao.⁽¹¹⁾

Za određene informacione zahtjeve su od posebne koristi takozvane alerting-usluge, to znači usluge s kojima se aktivno i po individualnom tematskom profilu obavještavaju zainteresirane osobe o novim publikacijama, internet izvorima itd. Ako se neko dulje vrijeme zanima određenom temom i želi biti dobro informiran o stručnim novostima u vezi sa njom, mogu mu alerting-usluge, koje se sukcesivno isporučuju na kućnu adresu putem e-mail-a, biti od velike koristi.

Kod ViFaOst, uključivši Portal za slavistiku, nudi se besplatna alerting-usluga s nazivom “Neuerwerbungsdienst Osteuropa” koju radi Bavarska državna biblioteka. Usluga se odnosi na Istočnu Evropu (uključujući slavistiku) i obuhvaća novo

nabavljene knjige i časopise te biblioteke. Otprilike 300 pretplatnika je nepobitna činjenica, po meni, koja pokazuje koliki je interes za jednom takvom uslugom.

Uskoro treba da se ponudi i alerting-usluga Državne biblioteke u Berlinu, koja obuhvaća novo nabavljenu literaturu isključivo iz područja slavistike i slavenske etnologije. Misli se također o alerting-usluzi za članke, i to na bazi informacione službe "OLs Slavistik".

U okviru meta-pretraživanja kod ViFaOst, u koje treba da bude uključen i Portal za slavistiku, nudi se takozvana "Profilna usluga" (Profildienst). Ta usluga, koja se može dostići preko menu-tačke "Prošireno pretraživanje", omogućiti korisnicima da uz pomoć osiguranog izbora baza podataka i tematskog profila izvrše sami željenu potragu u nekoliko navrata ili prijave se za sukcesivno informiranje putem elektroničke pošte.

6. Transparentnost cjelokupne ponude portala i komuniciranje sa korisnicima

Da bi Portal za slavistiku bio atraktivan za korisnike potrebno je da se njegov interfejs odlikuje preglednošću i transparentnošću. To znači, među ostalim, da organizatori portala moraju snabdjeti svaku ponuđenu službu sa kratkim opisom sadržaja. Važno je također da oni se brine za jasnu strukturu cjelokupne ponude i za evidentnu navigaciju.

Konačno treba istaknuti da i izgradnja komunikativnih odnosa sa stvarnim i potencijalnim korisnicima je od posebnog značaja ako se hoće poboljšati atraktivnost Portala za slavistiku. Kako je na početku

kazano portal je uglavnom usmjeren na korisnike iz područja znanosti (istraživanja, predavanja i studiranja). Morala bih dodati da se radijus djelovanja portala prostire prije svega na slavistiku u Njemačkoj, pri čemu se ne smije izgubiti iz vida ni njegovo korišćenje iz inostranstva. Težnja ka intenziviranju suradnje sa inostranim ustanovama sigurno će pridonijeti da aspekt korišćenja portala i izvan Njemačke postane sve važnije pitanje.

Kod korisnika iz slavistike u Njemačkoj radi se o nekoliko stotina docenata (profesora, asistenata, lektora itd.) kao i nešto više od 10.000 studenata na otprilike 40 odsjeka za slavistiku (instituta, seminara itd.) – dakle jedan pregledni broj osoba i institucija.⁽¹²⁾ Treba svrsishodno djelovati na to da publicitet Portala za slavistiku raste kod tih grupa korisnika koristeći njihove e-mail liste, konferencije itd. Treba i ponekad slati saopćenja svim interesiranim ustanovama i grupama (npr. ako se ponudi neka nova usluga) i voditi osobne razgovore sa nizom korisnika. Sve to skupa nije posebno teško i trebalo bi da bude intenzivirano u budućnosti.

Pored korisnika iz područja znanosti Portal za slavistiku je usmjeren i na druge grupe korisnika: nastavnike, prevodioce, novinare i kulturne menedžere. Prema ovim grupama bi trebali posrednici portala da u buduće uspostavljaju kontakte i iniciraju komunikaciju.

Da li će Portal za slavistiku postati tako atraktivan, kao što žele njegovi posrednici, uskoro će pokazati broj online-posjetitelja (broj otvaranja web stranice). Nakon otprilike dvije godine po izgradnji portala bilo bi i važno napraviti studiju o procjeni portala od strane korisnika.

Bilješke

(1) Slavista Walter Koschmal, naprimjer, upućuje na to da je kulturno-znanstvena tendencija slavistike zbog njenog interdisciplinarnog karaktera povezana sa većim informacionim potrebama koje se odnose, osim na slavistiku, i na mnoge druge struke. Vidi njegov članak "(Slavische) Literaturwissenschaft zwischen Selbst- und Fremdbestimmung", u: Zeitschrift für Slavische Philologie, 58, 1999, 1, S. 11. Za novi studijski pravac "Russische Kultur" na univerzitetu u Bochumu vidi (http://www.ruhr-uni-bochum.de/lirsk/lehre/studiengaenge_bama.htm), jedan drugi primjer je "Ost-West-Studien" u Regensburgu (<http://www.europaeum.de/index.php?id=22>).

(2) Pregled o raznim Virtuelnim stručnim bibliotekama nalazi se ispod http://www.dl-forum.de/englisch/foren/25_1445_ENG_HTML.htm ? "Fachzugänge, Fachportale"

(3) Kada je prof. Ulrich Schmid na konferenciji ABDOS-a 2005. godine govorio o svom utisku prema ViFaOst, tada u tu Virtuelnu stručnu biblioteku još nije bio uključen npr. Online katalog Bavarske državne biblioteke niti je postojao Portal za slavistiku unutar ViFaOst. U pismenoj verziji njegovog predavanja nalazi se rečenica sa kojom se može potpuno slagati. "Es wäre wünschenswert, wenn vermehrt fachspezifische Benutzeroberflächen geschaffen würden, die eine maximale Anzahl von Informationsquellen erfassen..." Vidi: "Die Osteuropawissenschaften im Zeitalter der technischen Reproduzierbarkeit. Die Revolution der Informationssysteme und ihre Folgen für die universitäre Forschung und Lehre", u: Dienstleister Bibliothek – Partner für Wissenschaft, Wirtschaft und Politik, 34. ABDOS-Tagung, Bern, 23.-25. Mai 2005, Berlin 2005, s. 9 (Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Veröffentlichungen der Osteuropa-Abteilung, 34)

(4) Jedna baza podataka je Olbislav, Online-Bibliographie der deutschsprachigen Slavistik <http://www.slavistik.uni-potsdam.de/cfdocs/bibliographie/index.htm>, druga treba još da se implementira suradnicima Virtuelne stručne biblioteke za slavistiku. Radi se o bazi podataka paralelno ka "Bibliographie slawistischer Veröffentlichungen aus Deutschland, Österreich und der Schweiz 1983/87 bis 1992", München, Sagner, 2002.

(5) "OLs Slavistik" je stručni izvod iz baze podataka "Online contents" poduzeća Swets. Za "OLs Slavistik" se obrađuje više od 300 časopisa iz cijelog svijeta koji su relevantni za slavistiku. Izvod sadržava oko 70 000 naslova članaka. E-časopisi, čiji broj stalno raste, nažalost dosada nisu uključeni u obrađivanje.

(6) Stručni izvod "Slavistika" iz EZB <http://rzb1x1.uni-regensburg.de/ezeit/fl.phtml?&colors=7&lang=de¬ation=K>

(7) Stručni izvod "Slavistika" iz DBIS <http://www.bibliothek.uni-regensburg.de/dbinfo/suche.phtml?lett=f&colors=127&gebiete=51>

(8) Ulrich Schmid, *ibid.*

(9) "Bilten njemačke slavistike" <http://www.slavistenverband.de/Bulletin.html>; "Bečki slavistički almanah" <http://mdz1.bib-bvb.de/cocoon/wsa/start.html>

(10) Ulrich Schmid, *ibid.*

(11) Jürgen Warmbrunn: "Personalisierung von webbasierten Informationsdienstleistungen – Anspruch und Wirklichkeit", u: Dienstleister Bibliothek – Partner für Wissenschaft, Wirtschaft und Politik, 34. ABDOS-Tagung, Bern, 23.-25. Mai 2005, Berlin 2005, s. 45-54 (Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz, Veröffentlichungen der Osteuropa-Abteilung, 34).

(12) Za broj profesora vidi Ulrich Steltner, Der 'Verband der Hochschullehrer und Hochschullehrerinnen für Slavistik an den Hochschulen der Bundesrepublik Deutschland' (VHS), in: 9. Slavistentag 2005 München. Programm..., München, Sagner, 2005, s. 41; pregled o slavističkim odsjecima: <http://www.uni-potsdam.de/u/slavistik/slavinst.htm>. Šta se tiče broja studenata oslanjam se na podatke, koje sam dobila od profesora S. Kempgena, Bamberg.